

суд, що постановив виправдувальний вирок, а у разі припинення справи в конституційному порядку чи наглядовому – суд, що розглядав справу в першій інстанції.

Отже, сутність виправдання як явища правової дійсності полягає в тому, що воно є необхідною умовою кримінально-процесуальної діяльності, обов'язковим елементом правосуддя.

Право особи на виправдання – це право особи на визнання та констатацію її невинуватості у встановленому законом порядку, на поновлення порушених слідчими та судовими діями її прав та відновлення становища, що існувало до порушення кримінальної справи та притягнення її до відповідальності.

Для того, щоб право на виправдання діяло, слід визначити чітку процедуру реабілітації виправданої особи, визначити законодавчо, якими саме актами може проголошуватися виправдання, окрім виправдувального вироку на стадії судового розгляду справи. Вважаємо за необхідне всю процедуру виправдання, право на виправдання, чітке визначення виправдання та реабілітації, акти виправдання та реабілітації звести в одному розділі КПК України із назвою «Реабілітація».

1. *Права человека*: Учебник для вузов / Отв. ред. Е. А. Лукашева. – М.: НОРМА, 2003. – С. 12. 2. *Рабинович П.М., Хаврошок М.І.* Права людини і громадянина: Навч. посіб. – К.: Атіка, 2004. – С. 5. 3. *Права человека*: Учебник для вузов / Отв. ред. Е.А. Лукашева. – С. 135. 4. *Седлецкий Ю.Н.* Оправдательный приговор и его общественно-политическое значение: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: спец. 12.00.09. – М.: МГУ, 1988. – С. 5-6.

УДК 347.21

Н. Ю. АЛЕКСЕЄВА

ВСТАНОВЛЕННЯ КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПРАВОСУДДЯ, ЩО ВЧИНЯЮТЬСЯ СВІДКАМИ, ЕКСПЕРТАМИ, ПЕРЕКЛАДАЧАМИ АБО ЩОДО НИХ

Розглянуто проблему встановлення кваліфікуючих ознак злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них. Доведено актуальність даної теми з огляду на те, що вказані злочини перешкоджають отриманню достовірних доказів. Особливої суспільної небезпечності набувають ці злочини проти правосуддя у разі вчинення їх за обставин, що обтяжують покарання. Аналізуючи існуючі кваліфікуючі ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, автор пропонує доповнити деякі відповідні статті новими такими ознаками, змінивши редакцію цих норм у КК України.

Ключові слова: правосуддя, злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, кваліфікуючі обставини, докази.

Алексеева Н. Ю. Установление квалифицирующих признаков преступлений против правосудия, которые совершаются свидетелями, экспертами, переводчиками или по отношению к ним

© АЛЕКСЕЄВА Наталія Юнівна – здобувач відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України

Рассмотрена проблема определения квалифицирующих признаков преступлений против правосудия, совершаемых свидетелями, экспертами, переводчиками или по отношению к ним. Доказана актуальность данной темы с учетом того, что указанные преступления препятствуют получению достоверных доказательств. Особую общественную опасность приобретают эти преступления против правосудия при совершении их при обстоятельствах, которыеотягчают наказание. Анализируя существующие квалифицирующие обстоятельства преступлений против правосудия, совершаемых свидетелями, экспертами, переводчиками или по отношению к ним, автор предлагает дополнить некоторые соответствующие статьи новыми такими признаками, изменив редакцию этих норм в УК Украины.

Ключевые слова: правосудие, преступления против правосудия, совершаемые свидетелями, экспертами, переводчиками или по отношению к ним, квалифицирующие обстоятельства, доказательства.

Alekseeva N. U. Ascertainment of qualification characteristics of crimes against justice, committed by witnesses, experts, translators or against them

Article is devoted to problem of determination of qualification characteristics of crimes against justice, committed by witnesses, experts, translators or against them. Author proves an actuality of this theme taking into account that these crimes hinder the receipt of reliable proofs. Special public danger these crimes are acquired if they committed under circumstances which burden the punishment. Analyzing existent qualification characteristics of crimes against justice, committed by witnesses, experts, translators or against them, author offers to complement some proper articles by new qualification characteristics, changing a release of these norms of Criminal Code of Ukraine.

Key words: justice, crimes against justice, committed by witnesses, experts, translators or against them, qualified circumstances, evidences.

Головним завданням держави є забезпечення дотримання основних прав і свобод людини і громадянина, а також правопорядку взагалі. Це забезпечується дотриманням законності, а здійснюється усіма формами судочинства в Україні. Взагалі, роль правосуддя у забезпеченні правопорядку в державі важко переоцінити.

Окрему групу злочинів проти правосуддя становлять ті, які впливають на формування доказів або іншу інформацію, що має оціночний характер під час здійснення правосуддя. До таких злочинів, згідно з Кримінальним кодексом (далі – КК) України, належать: завідомо неправдиве показання (ст. 384), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385), перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386), розголошення даних досудового слідства або дізнання (ст. 387).

Проблемами злочинів проти правосуддя займалися такі вчені, як: М.І. Бажанов, І.С. Власов, Я.М. Кульберг, Н.А. Носкова, Є.А. Смірнов, Ш.С. Рашковська, В.І. Тютюгін, С.І. Тихенко, І.М. Тяжкова, І.М. Черних, В.М. Шепітько. Окремим питанням кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя приділяли увагу О.І. Габро, О.О. Кваша, О.М. Костенко, А.В. Ландіна, В.О. Навроцький та ін. Але окремого дослідження, присвяченого встановленню кримінальної відповідальності за злочини проти правосуддя вказаного виду, в кримінально-правовій науці немає.

Злочини проти правосуддя, зокрема ті, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, мають високий ступінь суспільної небезпеки, тому що нівелюють діяльність відповідних органів щодо здійснення завдань правосуддя. Підвищений рівень суспільної небезпеки мають ці злочини, вчинені за

кваліфікуючих обставин. Тому вважаємо питання кваліфікуючих ознак злочинів проти правосуддя вказаного виду дуже актуальним.

Як зазначають учені, і це є очевидним, на наш погляд, побудова складів злочинів підпорядкована певним закономірностям, які залежать від розташування елементів і ознак складу злочину. Тому, з огляду на це, поряд з основним (простим) складом злочину за ступенем суспільної небезпеки виділяють кваліфікований, особливо кваліфікований та склад злочину з пом'якшуючими обставинами¹. Кваліфікуючі ознаки визначаються як передбачені законом характерні для частини злочинів певного виду істотні обставини, які відображають типовий, але значно змінений (порівняно з основним складом злочину) ступінь суспільної небезпеки діяння й особи винного і впливають на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого й міру відповідальності².

Як зазначається у теорії кримінального права, природа кваліфікуючих ознак злочину подвійна. З одного боку, вони включаються у сукупність ознак складу злочину і тому повинні бути наділені певними рисами, властивими ознакам складу. Так, вони набувають здатності впливати на кваліфікацію вчиненого діяння і викликати появу нової санкції, що відображає специфіку вчиненого злочину. Встановлення зазначених обставин, що належать до ознак складу злочину, є виключно прерогативою законодавця. Тому види і межі кожного з видів кваліфікуючих ознак повинні бути визначені чітко і однозначно самим законодавцем у кримінально-правовій нормі. З іншого боку, кваліфікуючі ознаки не входять до тієї єдиної можливої сукупності ознак суспільно небезпечного діяння, яка визначає його відповідно до закону як злочинне та кримінально каране. Такі ознаки використовуються законодавцем для конструювання більш небезпечного різновиду діянь, встановлення в законі нових меж караності, посиленої санкції порівняно з тією, що поєднана з основним складом злочину³.

За допомогою кваліфікуючих ознак злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, законодавець проводить своєрідну градацію караності цих злочинів. Деякі вчені пропонують поділяти кваліфікуючі обставини злочинів, зокрема злочинів проти правосуддя вказаного виду, на такі групи: об'єктивні обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність, та суб'єктивні обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність⁴. Ми підтримуємо таку позицію, адже у разі поділу усіх кваліфікуючих обставин щодо досліджуваної нами групи злочинів їх аналіз значно полегшується. Тому ми також аналізуватимемо кваліфікуючі ознаки злочинів проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, об'єднуючи їх у вищезазначені дві групи. До речі, у більшості науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України кваліфікуючі ознаки вказаних злочинів так само розглядаються у групі об'єктивних або суб'єктивних ознак.

Як правило, норми Особливої частини КК України сконструйовано так, що відповідальність за кожен окремих злочин, вчинений при обставинах, що обтяжують покарання, передбачається частинами 2, 3 або 4 (і т. д.) частинами відповідної статті. Винятком є ті норми, в яких у ч. 2 (або інших частинах) визначаються обставини, за яких виключається злочинність відповідного діяння.

Стаття 384, яка встановлює покарання за завідомо неправдиве показання, містить ч. 2, в якій визначено обставини, що обтяжують кримінальну відповідальність за злочинні дії, передбачені у ч. 1 даної норми. До об'єктивних

кваліфікуючих обставин можна віднести: «ті самі дії, поєднані з обвинуваченням у тяжкому чи особливо тяжкому злочині, або із штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту».

Щодо тлумачення понять «тяжкий злочин» та «особливо тяжкий злочин» слід звернутися до частин 4 і 5 ст. 12 КК України.

Щодо поняття «обвинувачення», то його визначено у юридичній науці. Зокрема, обвинувачення визначається як ствердження слідчого чи прокурора, обґрунтоване достатніми доказами про вчинення особою діяння, забороненого кримінальним законом, висунуте в порядку, встановленому Кримінальним процесуальним кодексом. М.В. Шепітько вважає, що доцільно в такому разі під обвинуваченням розуміти пряму чи непряму вказівку суб'єкта злочину на вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину⁵. Проаналізувавши ці два визначення, а також ті, що містяться в інших довідкових виданнях, вважаємо, що найбільш точно поняття обвинувачення в частині встановлення кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ч. 2 ст. 384 КК України, визначає М.В. Шепітько.

Щодо такої кваліфікуючої ознаки, як штучне створення доказів обвинувачення або захисту, погоджуємося з точкою зору дослідників, які вважають, що такі діяння тісно пов'язані з таким злочином, як фальсифікація доказів⁶. Але не можна погодитися з позицією М.В. Шепітька про те, що варто внести зміни до ч. 2 ст. 384, замінивши терміносполучення «із штучним створенням доказів обвинувачення чи захисту» на «із фальсифікацією доказів»⁷. КК України не містить норми, яка передбачала б відповідальність за фальсифікацію доказів (на відміну від багатьох зарубіжних кримінальних кодексів), на чому також наголошує М.В. Шепітько. Вважаємо, що варто було б створити нову норму, яка встановлювала б відповідальність за такий злочин проти правосуддя, як фальсифікація доказів. Але у разі створення зазначеної норми потреба у такій кваліфікуючій ознаці зникне, тому що тоді завідомо неправдиве показання, поєднане із фальсифікацією доказів, буде кваліфікуватися за сукупністю злочинів. Зараз немає потреби вносити подібні зміни тому, що вказана заміна не нестиме жодного нового смыслового навантаження. Тому пропонуємо об'єктивні обставини, що обтяжують покарання, передбачені ч. 2 ст. 384 КК України, залишити без змін у чинній редакції.

Частина 2 ст. 384 КК України містить і суб'єктивні обставини, що обтяжують покарання, зокрема – «такі самі дії, ..., вчинені з корисливих мотивів». Поняття корисливого мотиву чітко визначене у кримінально-правовій теорії. Зокрема, на думку О.І. Рарога, в сучасній науці кримінального права найбільш розповсюдженим є розуміння корисливого мотиву як прагнення до матеріальної вигоди особисто для себе або для інших осіб, у долі яких винний заінтересований⁸. Більш точно визначає корисливий мотив В.І. Тютюгін, який вважає, що корисливий мотив – це прагнення одержати певну вигоду майнового характеру чи позбутися матеріальних витрат. На наш погляд, включення законодавцем такої кваліфікуючої ознаки у ч. 2 ст. 384 КК України є цілком виправданим.

Щодо ст. 385 КК України, яка встановлює відповідальність за відмову свідка від давання показань або відмову експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків, то тут відсутні кваліфікуючі ознаки такого злочину. Звичайно, якщо це протиправне діяння буде вчинене у поєднанні з будь-якою обставиною, передбаченою у ст. 67 КК України (обставини, що обтяжують покарання), то дії винної особи будуть кваліфікуватися за ст. 385 та відповідним пунктом ч. 1 ст. 67 КК України.

Але, на наш погляд, варто було б передбачити і у цій нормі кваліфікуючі обставини вчинення такого злочину. Вважаємо, що цей злочин може бути вчинений з обтяжуючими обставинами. Зокрема, однією з них може бути корисливий мотив, поняття якого розглядалося вище, під час аналізу ч. 2 ст. 384 КК України. Отже, пропонуємо включити до ст. 385 ч. 2, виклавши в такій редакції: «Ті самі дії, вчинені з корисливих мотивів, – караються...». Вважаємо, що таке доповнення є цілком доцільним. Відповідно, при включенні до вказаної норми другої частини, яка передбачатиме кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ч. 1 ст. 385 КК України, обставини, що зараз закріплені у ч. 2 чинної редакції ст. 385, будуть перенесені у ч. 3 цієї норми.

Стаття 386 КК України, що передбачає відповідальність за перешкоджання з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання або до давання завідомо неправдивих показань чи висновку, не визначає обставини, що обтяжують покарання. Вважаємо, що це недолік цієї норми, який потрібно усунути.

Так, на нашу думку, цей злочин може бути вчинено не лише загальним, але і спеціальним суб'єктом, зокрема службовою особою з використанням свого службового становища. У багатьох нормах Особливої частини кримінального законодавства України така ознака передбачена як кваліфікуюча. А це, на думку багатьох дослідників, є обставиною, що значно підвищує ступінь суспільної небезпеки будь-якого протиправного діяння і пов'язує такі злочини з іншими, зокрема злочинами у сфері службової діяльності. Також при вчиненні злочинів службовою особою з використанням службового становища злочинному впливу підлягає ще й авторитет органів державної влади. Тобто в такому разі, крім основного об'єкта, при вчиненні злочинного діяння службовою особою з використанням свого службового становища додається ще й такий, як встановлений законодавством порядок діяльності державних або самоврядних органів, організацій, підприємств, установ незалежно від форм власності та галузі їхньої діяльності⁹.

Тому вважаємо за необхідне включити до ст. 386 КК України таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення зазначених у диспозиції дій службовою особою з використанням свого службового становища, додавши для цього у ст. 386 частину 2.

До того ж, з нашої точки зору, при вчиненні цього злочину важливу роль може відігравати мотив, зокрема корисливий мотив. Вчинення злочину, передбаченого ст. 386 з корисливого мотиву повинно каратися більш суворо. Тому пропонуємо включити до ст. 386 КК України ще й таку кваліфікуючу ознаку, як вчинення дій, зазначених у диспозиції цієї норми, з корисливих мотивів.

Отже, вважаємо за доцільне доповнити ст. 386 КК України частиною 2, в якій будуть передбачені кваліфікуючі ознаки вказаного злочину, і викласти її в такій редакції: «2. Такі самі дії, вчинені службовою особою з використанням свого службового становища, а також з корисливих мотивів, – караються...».

Щодо злочину, передбаченого ст. 387 КК України, то вона містить ч. 2, в якій зазначено обставини, що обтяжують покарання, а саме: розголошення даних досудового слідства або дізнання, вчинене суддею, прокурором, слідчим, працівником органу дізнання, оперативно-розшукового органу незалежно від того, чи ця особа безпосередньо брала участь у досудовому слідстві чи дізнанні, якщо розголошені дані ганьблять людину, принижують її честь і гідність. Визначення цих суб'єктів можна знайти у кримінальному процесуальному законодавстві, а також у Законі України «Про оперативно-розшукову діяльність». Причому не обов'язко-

во, щоб зазначені особи безпосередньо брали участь у досудовому розслідуванні, відомості про яке вони розголосили.

Ми цілком підтримуємо таку позицію законодавця, але вважаємо, що ч. 2 ст. 387 КК України потрібно доповнити іншими кваліфікуючими ознаками. Вважаємо, що цей злочин може бути вчинений і з корисливих мотивів. Тому пропонуємо додати до ч. 2 цієї норми цю кваліфікуючу ознаку. Отже, варто додати до ч. 2 ст. 387 таке терміносполучення: «... а також вчинення таких самих дій з корисливих мотивів, – карасться...».

Отже, дослідивши обставини, що обтяжують покарання за злочини проти правосуддя, що вчиняються свідками, експертами, перекладачами або щодо них, ми внесли пропозиції щодо їх доповнення. Це, з нашої точки зору, значно вдосконалив статті 384–387 КК України і сприятиме покращенню запобігання таким злочинам.

1. *Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / Ю.В. Александров, В.І. Антипов, М.В. Володько та ін.; За ред. М.І. Мельника, В.А. Клименка.* – К.: Юридична думка, 2004. – С. 71–72. 2. *Козаченко І.Я., Костарева Т.А., Кругликов Л.Л.* Преступления с квалифицированными составами и их уголовно-правовая оценка. – Екатеринбург: Уральская гос. юрид. акад., 1994. – С. 9. 3. *Кругликов Л.Л., Спиридонова О.Е.* Юридические конструкции и символы в уголовном праве. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2005. – С. 80–81. 4. *Шенітько М.В.* Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання: Дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2011. – С. 129, 144. 5. Там само. – С. 132. 6. Там само. – С. 129. 7. Там само. – С. 133. 8. *Енциклопедія уголовного права: Т. 4 : Состав преступления.* – СПб.: Изд. проф. Малинина, 2010. – С. 822. 9. *Ландіна А. В.* Кваліфікація ввезення в Україну творів, що пропагують культ насильства і жорстокості, расову, національну чи релігійну нетерпимість та дискримінацію, і порнографічних предметів, вчиненого службовою особою // *Правова держава.* – 2011. – Вип. 22. – С. 355.

УДК 343.12

М. А. БОЙКОВА

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ, ЗАВДАНОЇ ЗЛОЧИНОМ

Проаналізовано міжнародно-правові акти, підписанням яких Україна взяла на себе зобов'язання щодо забезпечення прав потерпілих від злочинів на справедливу сатисфакцію. На підставі дослідження чинного законодавства автор пропонує внести зміни до Кримінального процесуального кодексу України, виокремивши розділ, у якому слід системно унормувати питання відшкодування шкоди, завданої потерпілому; розробити положення про Фонд відшкодування шкоди потерпілим, удосконалити механізм його формування та використання.

Ключові слова: *потерпілий, відшкодування шкоди, завданої злочином, особа, яка постраждала від торгівлі людьми, справедлива сатисфакція.*

Бойкова М. А. Международные стандарты возмещения ущерба, причиненного преступлением

© *БОЙКОВА Марина Андріївна* – аспірантка кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України